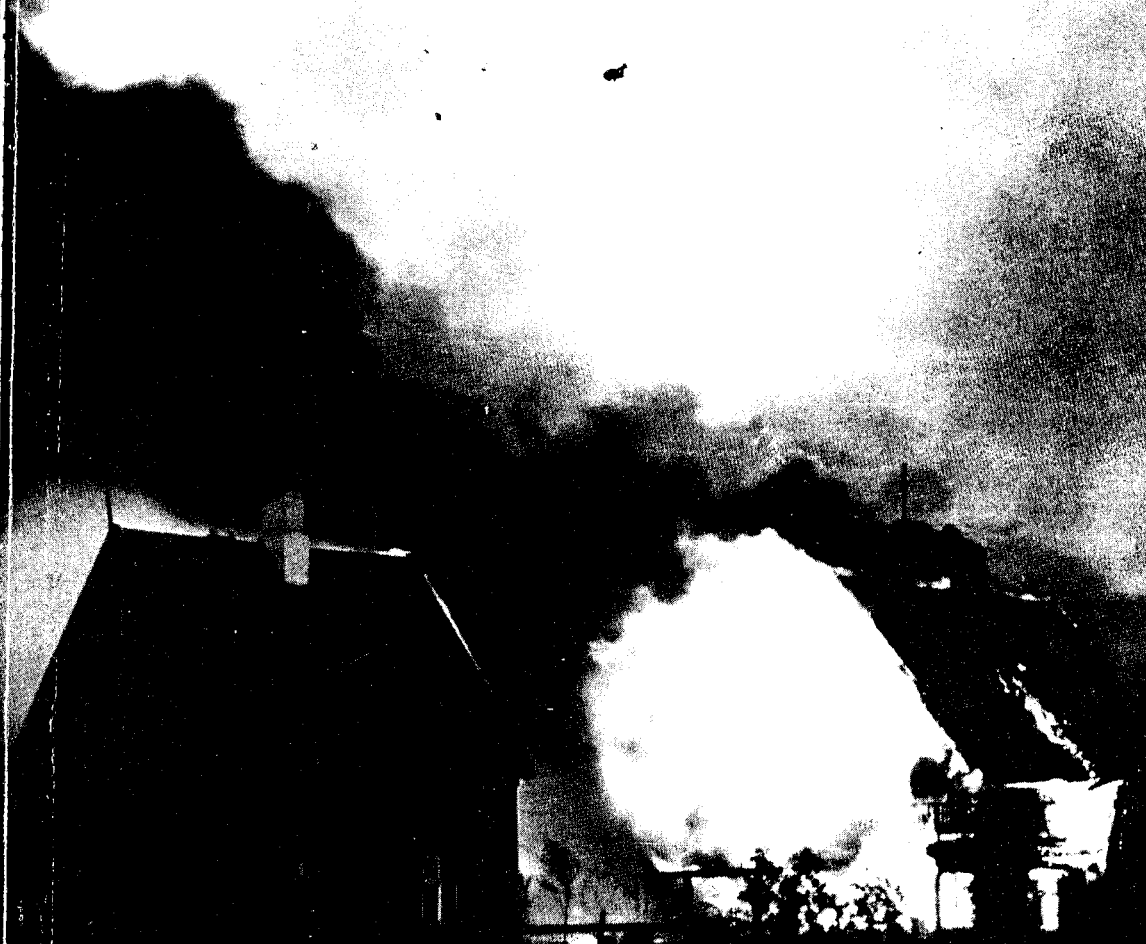

Finn Fløtten

110460

"Festung Kirkenes"

Okkupasjon og frigjøring av Sør-Vardø

INTERBOK

145.-

Om natten 11. oktober og de tre følgende netter fikk major Popov hardt tiltrengt proviant og varme klær luftveien. Da tyskerne ble tvunget til å trekke seg inn i Norge langs Tårnetveien, intensiverte Popov sine sabotasjehandlinger samtidig som han ved hjelp av radio dirigerte fly innover kolonnene av retirerende tyskere. I løpet av åtte dagers sammenhengende kamphandlinger, fra den 8. til den 15. oktober ødela hans menn fire bruer, elleve kilometer telefonkabler og store mengder tyske forsyninger.

Den russiske bruk av Spetsnazavdelinger på denne fronten var ingen ny foreteelse i Den Røde Armé. Allerede fra 1941 av hadde russiske styrker utført sabotasjeangrep bak de tyske linjer. Men bruken av Spetsnaz her var allikevel forskjellig fra andre fronter. Vær og terreng var vanskeligere, det var mindre skjul mot luftangrep og liten dekning å finne. Det var heller ingen sivilbefolkning som kunne hjelpe med opplysninger eller mat. Sjefen for ingeniørtroppene, generaloberst Khrenov skrev i 1982:

“Sjøsagt var ikke disse kamphandlingene bak fiendens linjer avgjørende for utfallet av kampen. Men jeg har sett det som min plikt å skrive om sabotasjespeiderne for å beskrive denne siden av ingeniørvåpenets oppgaver, en oppgave som krever en spesiell kvalitet i menneskes kampmoral, og som påfører fienden store tap med små egne styrker.”

General Meretskoy gir uttrykk for lignende tanker i 1983:

“Fra disse avdelingene mottok vi verdifull informasjon om hva som foregikk i de tyske forsvarslinjene. I tillegg til dette kontrollerte sapørerne veinettet, blåste opp bruer, ødela telefonlinjer og voldte forstyrrelser i tyskernes bakre linjer. Til slutt, ved mere enn en anledning dirigerte de våre fly innover konsentrasjoner av fiendetropper.”

X

Operasjon “Crofter”, Londoneran

Både for folk i Finnmark og for de som kom over fra Skottland ble denne ekspedisjonen en gedigen skuffelse. Antagelig var forventningene fra begge hold for store til at de kunne innfris.

Men noen av årsakene til skuffelsen lå langt tilbake i tiden, ja noen så langt tilbake som i 1940. På kapitulasjonsdagen i juni 1940 fikk både marinestyrker og de overlevende i flyvåpnene beskjed om å ta seg over til England for å fortsette kampen der.

For som det hette i målsettinga:

“Å være de frie talsmenn for det norske folks nasjonale krav - opprettholde det norske rikets selvstendige liv - og verne om landets og folkets politiske rettsgrunnlag.”

En slik henvendelse gikk ikke til de landbaserte styrkene. Av dem var det bare sjefen for 6.divisjon som fikk ordre om å dra. Derfor ventet Fleischer, og egentlig var dette sjøsagt, at han i England skulle bli norsk forsvarssjef og leder av den norske brigade i Storbritania.

Han var beordret over.

Han var den eneste allierte general som hadde beseiret Hitlers tropper definitivt i et større slag.

Han hadde soldatenes tillit.

Folk hjemme i Norge så opp til han.

Men med politikerne kom han ikke overens. Ved avreisen fra Tromsø ville Fleischer ta med seg sin adjutant og dennes kone, men fikk beskjed fra utenriksminister Koht om at det ikke var plass for dem ombord. Også over i Storbritania ble han motarbeidet på alle vis.

I Norge hadde både hær og marine hatt egne flyvåpen, men nå ble begge slått sammen til ett eget våpen. Både marinen og det nye flyvåpen ble forfordelt når det gjaldt bevilgninger og mannskaper. Flyvåpenet hadde størst nimbus og trakk til seg kremen av flyktningene fra Norge. I alt fikk

“Londoneran” i Egnehjemsvei, høsten 1944.

flyvåpenet 2500 mann fordelt på 4 forskjellige skvadroner med i alt 59 førstelinjefly av forskjellige typer. Som en god nr. 2 kom marinen. Den ble tilgodesett med 6500 mannskaper og disponerte mere enn 50 skip av forskjellig størrelse. I likhet med det som er vanlig ifølge britisk tradisjon betraktet marinen seg som “The Senior Service” og derfor av en annen klasse og av større betydning enn hæren.

Både i regjeringens programerklæring av 7. juni (Tromsø-resolusjonen) og i general Ruges erklæring av 9. juni går det fram at krigen skulle fortsette med alle midler:

“ Men krigen fortsetter på andre fronter, nordmenn er med i kampene der.”

Frustrasjonen over motsetningsforholdene og politikernes forbigåelse av Fleischer som ny forsvarssjef fikk denne til å ta sitt eget liv. Etter dette ble Brigaden i Skottland stedbarnet i utestyrkene. Det gikk så langt at britene forlangte å få liste over tidligere sjøfolk i brigaden og etterpå beordret dem for tjeneste til sjøs. Først etter overføring av politisoldater fra Sverige våren 1945 nådde styrkene brigadestørrelse på 5000 mann.

De som var med i brigaden fikk en ypperlig trening, men kamperfaring

ring fikk bare de færreste og de ble overført til spesialavdelinger som “Commandos” og “Kompani Linge”. I Brigaden fikk 75% av soldatene anledning til å hoppe i fallskjerm, men i f.eks. 2.Bergkompani var det 20% av soldatene som aldri hadde hatt ski på beina.

Kong Håkons proklamasjon av 26. oktober 1944 om at norske styrker snart ville kjempe sammen med russerne i Finnmark skapte en enorm forventning i den befrikkede del av Finnmark. Selv de minst optimistiske av Finnmarkingene regnet med styrker i størrelsesorden 3000-5000 mann med skikkelig vinterutstyr og samtidig med mat til de som sultet. Vi drømte om kaffe og hvetebrød. Kjøtt, margarin og poteter.

Også russerne hadde store forventninger om størrelsen på de norske styrker. Ved minst to anledninger framholdt Stalin overfor Churchill at en norsk divisjon kunne settes inn i Nord-Norge for å avlaste de sovjetiske soldater. Så det var ikke bare finnmarkinger som hadde misforstått størrelsen på de norske styrker i Storbritania.

Den 11. november 1944 ankom ekspedisjon Crofter Bjørnevatn. Den bestod av 2. Bergkompani med offiserer og mannskaper på tilsammen 233 mann samt en militærmisjon på ca. 70 mann. Utstyret de hadde med seg var mere enn det en vanlig nordmann tar med seg på påsketur, men ikke meget mere. Allerede fra første dag av var de avhengige av russerne for å skaffe seg boliger, transport og proviant. Også kommunikasjonen mellom dem og regjeringen i London måtte formidles gjennom russiske kanaler.

Russernes holdning både til sivile og militære kan bare karakteriseres som mønstergyldig, ja enestående. Så enestående at vi ikke kan finne noen paralleller i andre verdenskrigs historie. For nordmennene var det et utrolig hell at den mest benyttede tolken, Igor Diakonoff, var en svoren Norgesvenn som gikk meget langt når det gjaldt å fremme norske interesser. Diakonoff hadde bodd flere år i Norge og behersket vårt språk flytende. Han forstod norsk mentalitet og var en enestående talsmann for sivilbefolkningen. Han fikk utvirket at de sivile fikk utlevert mel og andre forsyninger fra de russiske militærlagre og vernet på alle måter sivile mot militære interesser. Diakonoff er vitenskapsmann med sanskrit og andre fortidsspråk som hovedfag, men han hadde et praktisk og moderne syn også på dagligdagse ting.

Det var helt tydelig at ordren om å behandle nordmennene med silkehansker kom fra et hold svært høyt oppe i det russiske kommandosystemet. Kanskje helt oppe fra STAVKA eller Stalin selv. Sjølsagt var det i

Norske frivillige, vinteren 44-45. Sambandstroppen stab. kp. Varanger bataljon.

de første dagene episoder hvor soldater stjal armbåndsur eller andre verdigjenstander fra sivile, men det var unntaket og de soldater som forbrøt seg ble straffet omgående.

Militærmisjonen fikk seg overlatt samtlige tyske brakker som ikke var brent ned. Den eneste bygninga russerne forbeholdt seg som hovedkvarter var garnisonsbygningen på Kirkenes.

Fra sivilbefolkningens side ble hele ekspedisjonen og i særlig grad 2. Bergkompani mott med utrolig entusiasme. Flere av guttene i kompaniet var finnmarkinger og noen var sogar fra Sør-Varanger.

De første friksjonene kom som følge av de påbud som misjonen kom med. De rekvirerte hus, båter, kjøretøyer og skyss. I branntomtene etter tyskerne lå det tusenvis av bokser med brent hermetikk. Å forsyne seg i disse branntomtene ble kalt tyveri og sidestilt med ran og hærverk.

Arbeidsplikt ble innført med trusler om politiinngrep dersom folk ikke innså alvoret i ikke å lystre ordre. På sin side var de som kom opprørt over at tyskerne hadde fått gå fritt rundt i hjemmene og at folk hadde jobbet frivillig for dem. Det var vanskelig for "Englandsfarerne" å fatte

Sovjetsoldater søker etter miner ved inngangen til Kirkenes. Omtrent midt på bildet lå "Undergangen" ved innkkomsten til Kirkenes.

hvordan forholdene i Sør-Varanger hadde vært i virkeligheten. Antallet arbeidere som hadde avvist å arbeide direkte for tyskerne var meget stort, men i realiteten hadde nok alle arbeidet for vernemakten - direkte eller indirekte.

En Sydvarangerarbeider fikk femteparten så meget i lønn for sitt arbeid som en arbeider på Høybuktmøen flyplass, men når da arbeidet på Sydvaranger bestod i å produsere feltkjøkken for tyskerne eller reparere båter og maskiner for dem, så er det jo et åpent spørsmål om hvem som gjorde den største innsatsen for fienden.

Og hvordan unngå å pleie omgang med fienden når stua du hadde ble rekvirert av en eller flere tyske offiserer som nyttet din inngang til huset og det samme utedo som familien for øvrig.

Da oberst Dahl og hans folk kom til Sør-Varanger fantes det allerede en liten norsk militæravdeling på stedet under ledelse av løytnant Berntsen og sersjant Sirma. Avdelingen var opprinnelig på 28 mann, men vokste utover vinteren 44/45 til kompanistørrelse og fikk betegnelsen Kp.3/Vrg.Batj. Etter å ha fått en nødtørftig instruksjon i bruk av russiske infanterivåpen av løytnant (senere kaptein) Igor Diakonoff var det

meningen at avdelingen skulle settes inn i partisan- og patruljevirk-somhet under russisk ledelse. Avdelingen hadde mottatt den samme forplei-ning som den de russiske soldater fikk:

Brød og hirsegryn i tilstrekkelig mengde. 50 gr. sukker, 40 gr. fett, 200 gr. vodka, 200 gr. fiskehermetikk, 200 gr. kjøtthermetikk og 200 gr. fles-kehermetikk pr. uke pluss rikelig med brødvarer.

Den 18.november ble denne avdelingen underlagt militærmisjonen, administrativt og forpleiningsmessig. Med et slag forsvant vodkaen og hermetikken. Senere også fett- og sukkerrasjonen. Gjennom største delen av vinteren ble disse soldatene forpleiet kun med hirsegryn, brød og svart kaffe. Soldatene ble fort klare over at det var intendant Aasen og hans stab som hadde "administrert bort" resten av rasjonene og det skapte vondt blod.

Nå begynte også klippingen av de såkalte tyskertøsene. Til å begynne med så lokalbefolkningen med velvilje på foretaket, men da ei jente som beviselig aldri hadde så meget som snakket med en tysker, også ble klip-pet syntes hele lokalbefolkningen at klippingen måtte stoppes .

En av de mest populære sanger som ble sunget i Sør-Varanger under krigen begynte slik:

"Over dær, over dær, dær har vi konge og kronprins og hær - er det no rart at nordmenn lengter over dær."

Denne sangen hadde bidratt til å skape urealistiske forestillinger om størrelsen på denne hæren. Nå var hæren kommet. En liten avdeling av nærmest symbolsk størrelse som attpå til sjikanerte befolkningen på mange måter.

Eller som ordføreren i Tana uttrykte det ovenfor oberst Dahl:

"Når det ikke var bedre enn dette, kunne det like godt vært som det var."

Hva hadde disse folkene sett av krig? Hva hadde de opplevd av sult og forsakelser?

Var det disse velnærte og arrogante folkene som skulle bli det frigjør-te Norges nye helter?

Det hele kulminerte i raseri da det ble kjent at det var populært blant dem å lage smedviser om lokalbefolkningen. Den mest kjente av disse visene er laget av intendanten for "Crofterekspedisjonen", kaptein Aasen og lød slik:

Finnmark, dette er ikke Norge.

*Vi hadde ventet litt av hvert, men ikke dette her.
Det Norge som vi hadde kjært, er ikke det vi ser.
Det folket som vi trodde på var sunt og friskt i rot,
med tro på livsverdiene, og handlekraft og mot.*

*Vi hadde ventet tro og enighet og fullnorsk samfunnsånd.
En nestekjærlig hjelpsomhet og arbeidsvillig hånd,
men fant en blind tilbedelse av egennyttens gud
med egotilfredsstillelse som allerførste bud.*

*De tyske bødler hersket her i over fire år,
og denne tiden etterlater seg nok mange åpne sår.
Men verst av alt de snek seg inn som ulv i fåreskinn
med slimet infiltrering i det svake folkesinn.*

*De ødelagte husene har ingen stor verdi.
De mange brutte sjeler her meget mer å si,
for selve landet ligger der og er som det var før,
men med de syke sjelene et stykke Norge dør.*

Svaret fra befolkningen kom omgående, det lød:

*Vi hadde ventet litt av hvert, men ikke dette her.
Den hæren som vi trodde kom, er ikke den vi ser.
Vi hadde ventet takk, og ikke hån og vonde ord,
for innsatsen vi gjorde for Norge her i Nord.*

*Vi hadde ikke ventet at de som nå kom hjem,
gikk til de "tyske" pikene og okkuperte dem.
Og siden smedet viser om oss - diktet eventyr.
Og gikk omkring og så på oss som noen rare dyr.*

*I bomberegn og granatild vi rolig holdt oss her
mens dere satt på Skottlands kyst. Falt mange bomber der ?
I hvert et hus og hytte brøt tyskerne seg inn.
Allikevel så holdt vi oss da norske i vårt sinn.*

*Vi vasset i ruiner og vernet våre hjem.
Og deres folk dernede, hvem tror De vernet dem?
Spør lærerfangen sydfra om han fant samfunnsånd
og nestekjærlig hjelpsomhet og arbeidsvillig hånd!*

*De ødelagte husene for oss har stor verdi
mot den har spottevisen slett ingen ting å si.
Og selve landet som det er og som det har vært før,
det verner vi og elsker vi inntil den dag vi dør.*

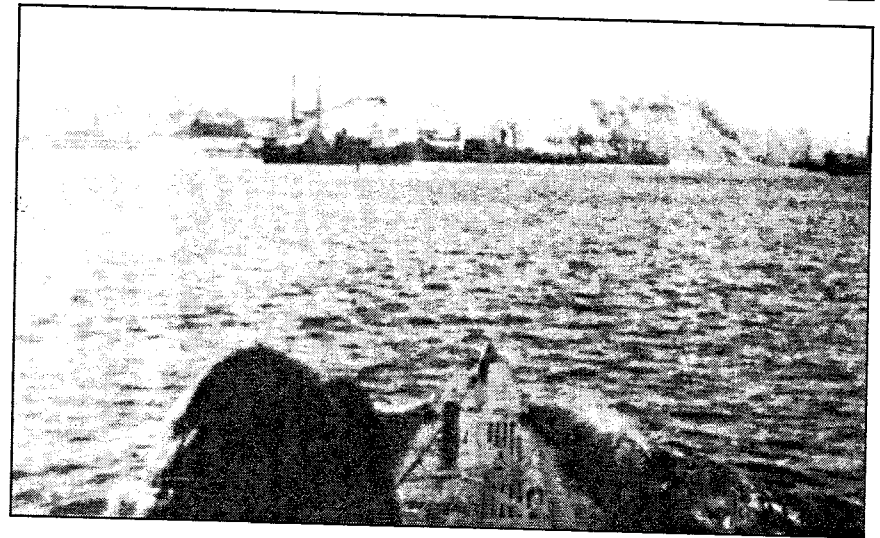
*Vi håper at den hr. kaptein med alt sitt skryt og pral
får byttet ut sin uniform med gammel overall.
De andre kan fortelle dem som for vår sak var blind.
At ennå finns det styrke i "det svake folkesinn"*

Det hjalp noe på stemningen at utenriksminister Trygve Lie besøkte Sør-Varanger på sin returreise fra et besøk i Moskva. Et hårdnakket rykte gikk nemlig ut på at utenriksminister Molotov under dette besøket hadde kommet med russiske forlangender angående overhøyheten på Svalbard og Bjørnøya. Lokalbefolkninga i Finnmark hadde mottatt russerne som befriere, men bare de færreste ville bli russere i framtida.

En annen ting som bidro til å bedre humøret var ankomsten av en liten konvoi med eskortefartøyer. Det gjaldt korvetten "Eglantine" samt minesviperne av Isles-klassen: T-166 "Karmøy", T-170 "Jeløy" og T-388 "Tromøy" som hadde med seg noen forsyninger av kaffe og kjeks beregnet på sivilbefolkningen. Konvoien som opprinnelig var bestemt for Båtsfjord (Båtsfjord var det eneste større tettsted som ikke var avsvidd) hadde måttet gjøre vendereis til Murmansk etter at korvetten "Tunsberg Castle" gikk på en mine ved innseilingen til Båtsfjord hvor den sank med tap av fem menneskeliv.

Sjøfolkene i konvoien fikk en hjertelig mottakelse av lokalbefolkningen. For det første hadde de en del mat med og det var lettere å få kontakt med folk som sjøl hadde opplevd noe av krigens gru enn med dem som hovedsakelig hadde sittet på gjerdet.

Utover vinteren bedret forholdet mellom Londonere og lokalbefolkning seg noe. Oberst Dahl firte på noen av sine mest rigorøse krav som f.eks. evakuering av alle barn, kvinner og ikke arbeidsføre menn.

Den 8. februar 1945 tok U 995 seg inn til Kirkenes og avfyrte en vifte på 3 torpedoer mot dampbåten "Iddefjord" som hadde ankommet til Kirkenes med de første sivile forsyninger. "Iddefjord" lå bak et etterlatt tysk torpedonett, som oppfanget to av torpedoene. Den tredje eksploderte i fjæra. Kapteinen rapporterte båten som sunket.

Arbeidsplikt for en nominell betaling ble erstattet av frivillig arbeidsinnsats med vanlig betaling.

Peder Holt, den nyutnevnte fylkesmann for de befrie områder fikk i stand et godt samarbeide mellom de sivile og de militære myndigheter. Sist, men ikke minst, hjalp det at "Iddefjord" ankom Kirkenes i februar 1945 med forsyninger for sivile formål. Fram til 28. februar 1945 var det ankommet forsyninger til sivile formål i størrelsesorden 5000 tonn.

Evakueringen av flyktningene fra Sørøya viste at sivilbefolkningen i Finnmark ikke var avskrevet av regjeringen i London og ordet "Londoner" mistet sin odiøse betydning også når det gjaldt soldatene i 2. Bergkompani.

Det siste utspillet i krangelen mellom "Londoneran" og de sivile kom i daværende kapellan, senere domprost Galschiødts berømte tale i Egnehem etter frigjøringa.

Talen gjorde Galschiødt så populær i Sør-Varanger at det aldri ble aktuelt noensinne for han å forlate stedet.

I ettertid er det lett å bli klar over hvilke vansker regjeringen i London

hadde med norsk offiseringshistorie, 2014
 hadde med norsk offiseringshistorie, 2014
 lenger hadde råderett over sin egen handelsflåte f.eks., at de ikke selv kunne disponere over egne styrker, og at de på tross av Norges relativt sterke økonomi ikke kunne kjøpe inn varer uten å tigge britiske eller amerikanske myndigheter om kjøpeløyve. Kort sagt, vi trodde Norge var en av de allierte i likhet med Frankrike som jo også hadde inngått våpenhvileavtale med tyskerne og som også var okkupert.

Men "de jure" var vi faktisk ikke det. Begge våre utenriksministre i Londonregjeringen, Halvdan Koht og Trygve Lie skriver i sine bøker at Norge aldri fikk i stand en avtale om alliert status. Rent teknisk sto derfor "Operation Crofter" under kommando av Scottish Command som kommandomessig avga avdelingen til den sovjetiske nordarme, som igjen var underlagt den Karelske Front. Før avdelingen ble sendt var beordringen klarert av SHAEF.

At Norge aldri fikk status som alliert bekreftes også av utenlandske kilder:

"Norway never joined the Allies de jure, and she was thus not represented on the Allied High Command." (Susqehanna Universities Studies Vol. VI no. 3).

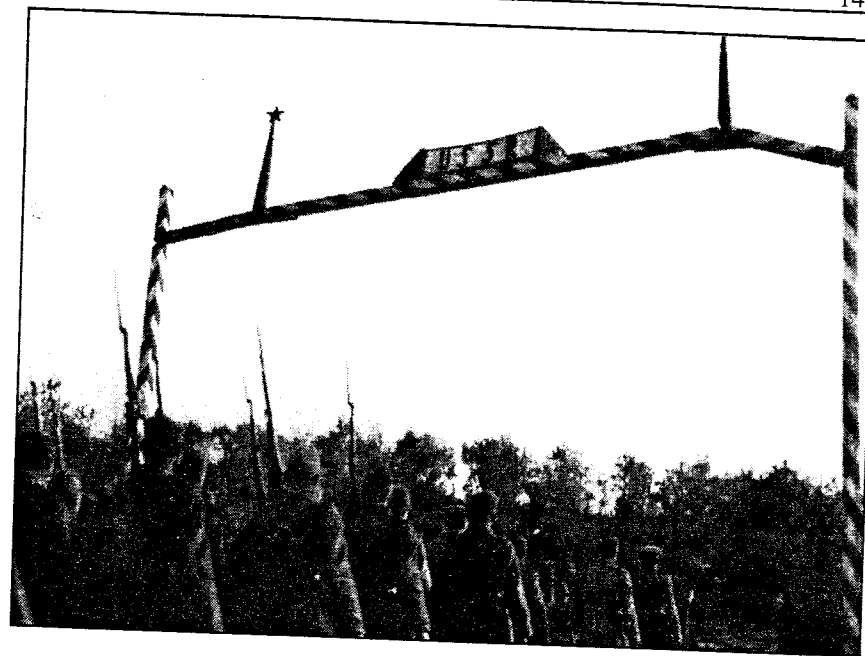
I Finnmark hadde oberst Dahl et godt samarbeide med russerne, men det var aldri tvil om hvem som hadde øverste myndighet i landsdelen. Alle som kom til Kirkenesområdet måtte finnes på lister klarert av russiske myndigheter.

Som et eksempel på dette kan nevnes at oberst Dahl 21. desember 1944 mottok et telegrafisk krav om at to britiske Civil Affairs offiserer og tre norske offiserer skulle sendes tilbake til England fordi de ikke stod på ovenfor nevnte lister.

En av offiserene dette gjaldt var den senere så berømte Thor Heyerdahl. Heyerdahl stod på en slik liste, men var der innført som serjant. Fra norsk side ble dette anført uten hell. Reise måtte han.

Hvor lite estimert de norske eksilmyndigheter var hos sine allierte framgår av det faktum at den tyske kapitulasjon i Norge ikke skjedde til den norske forsvarssjef kronprins Olav, men til Brigader Hilton som representerte Allied Landforces in Norway med SHAEF som øverste kommandoled. Den eneste norske representant i brigader Hiltons gruppe var marineoffiseren Per Askim.

Det kan heller ikke sees at kronprins Olav, kun utenriksminister Lie

Befrierte forlater oss. September 1945.

Foto utlånt av Sor-Varanger Museum.

har erkjent den avtalen av 16. mai 1944 mellom Storbritania, U.S.A og Sovjetunionen angående siviladministrasjon og jurisdiksjon i norske områder befridd av allierte styrker. Det er imidlertid allment kjent at Trygve Lie også i andre tilfeller opptrådte på vegne av den norske regjering uten å ha spesiell fullmakt i hvert tilfelle.

I etterkrigspressen blir 2. Bergkompani ofte kaldt "det glemte kompani", men jeg er overbevist om at finnmarkinger flest husker dem bedre enn f.eks. Gruppe I av det norske reservepolitiet som i tida etter 7. januar 1945 ble fløyet inn til Høybuktmoen av Bernt Balchen og hans flygere.

Alt i alt kan en si at befrielsen av Finnmark er et bedrøvelig kapittel i norsk etterkrigshistorie, uten at noen spesiell etat eller noen spesielle individer skal ha skylden.

Tilslutt er det kanskje riktig å stille spørsmålet: Dersom det var en annen landsdel og ikke Finnmark som først var blitt befridd, ville det da blitt satt inn større ressurser som hjelp? På grunn av de ting som er anført ovenfor tror jeg ikke det, men svaret er ikke helt entydig.